

Tijdschrift voor
heemkunde
folklore en
oudheidkunde

ALFAIDIS

Driemaandelijks 2/98

M. GUILLUY A
NERMSTRAAT 35
3320 HOEGAARDEN

Uitgiftekantoor 3300 Tienen 1

V.U. Grooten E.
Residentie Beatrijs 169
3300 Tienen

tel: 016/81.72.35

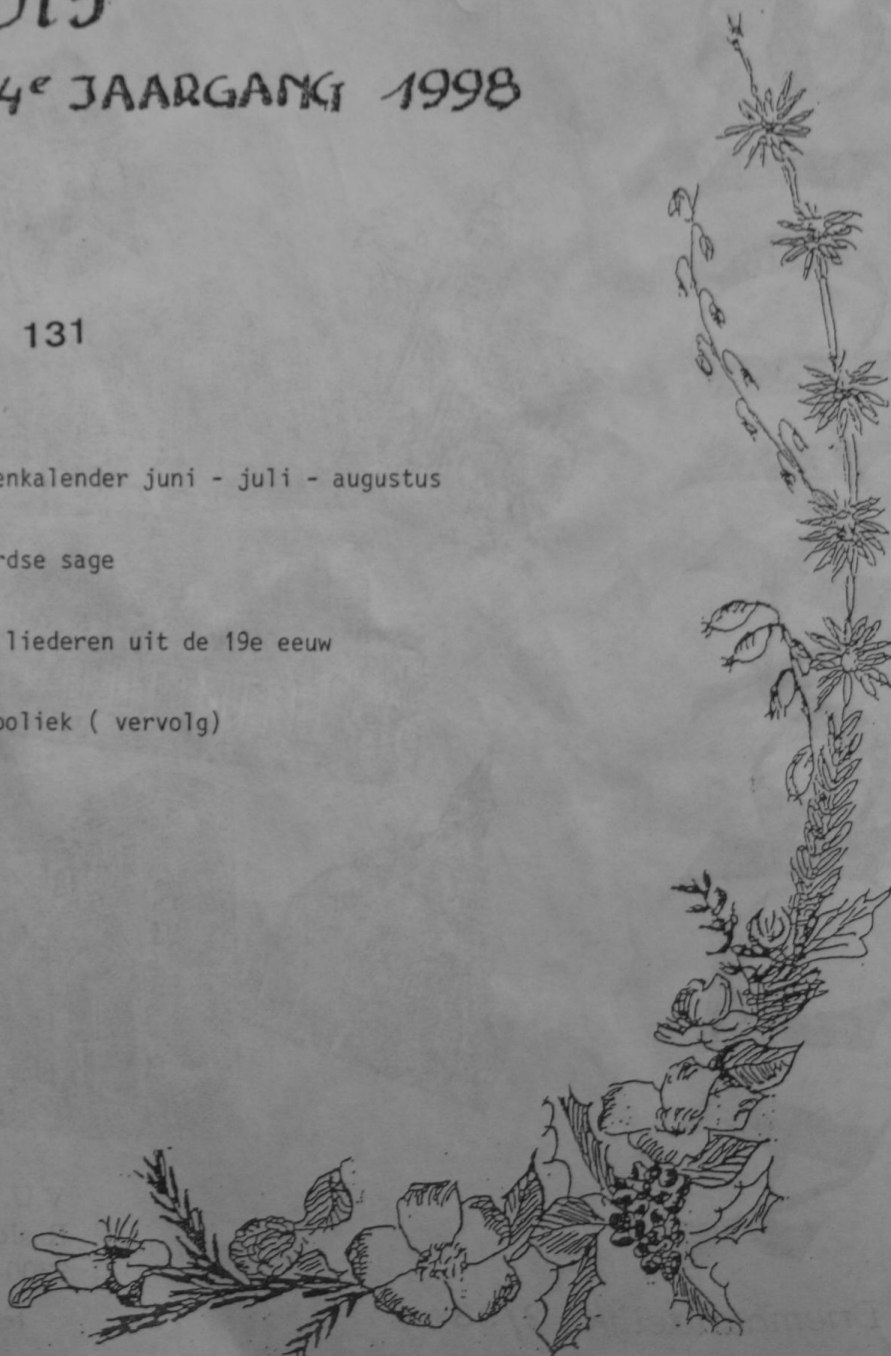
AFLEVERING

ALPAIDIS

34^e JAARGANG 1998

INHOUD nr. 131

- Activiteitenkalender juni - juli - augustus
- Een Hoegaardse sage
- Hoegaardse liederen uit de 19e eeuw
- Sleutelsymboliek (vervolg)

ACTIVITEITENKALENDER 1998

JUNI - JULI - AUGUSTUS

30 MEI 1998 Historische Fietstocht (20 km) en wandeltocht (6 km)
Vertrek om 14 uur aan 't Nieuwhuysmuseum.

JUNI - JULI - AGUSTUS Sagen-en legendenommegang. Tijdens de zomer zal iedereen, jong en oud, het troebele ter plaatse kunnen ontdekken. Het mystieke rond dit unieke bier moet men komen beleven.

12 JUNI 1998 Voordracht met diareeks "MAGIE EN GELOOF VAN WIEG TOT GRAF"
door Mien Verdengh. In 't Nieuwhuysmuseum bovenverdieping om 20 uur. INKOM GRATIS.

Het is fascinerend te ontdekken hoe onze voorouders aan alles een "ziel" gaven: aan bloemen, planten, bomen dieren, en gebruiksvoorwerpen.

Het historische aspect van gebruiken en ritën die daar rond ontstonden, aangevuld met de sociologische achtergrond, geeft een inzicht in ons menselijk denken en handelen.

In onze huidige maatschappij vinden we nog overblijfselen terug van die oude gebruiken.

In onze natuurgebonden volksfilosofie uit een nog recent verleder ontdekken we de manier waarop ons volk trachtte zijn angsten te overwinnen, boze geesten te misleiden of de psychologische druk bij ziekte of tegenspoed te verlichten. Ook de volksgeneeskunde grijpt naar middelen uit de onmiddellijke omgeving.

De magische dimensie die een kruid of dier toebedeeld kreeg, zorgt automatisch voor meer respect.

We trachten onze onverbreekelijke band met de natuur op een prettige manier te benadrukken.

14 AUGUSTUS 1998 SPOKEN EN HEKSENTOCHT

Geanimeerde historische wandeling door Hoegaarden en langs holle wegen.

Vertrek om 22 uur aan 't Nieuwhuysmuseum.

HOEGAARDSE SAGE

In het tijdschrift "Brabant" n°1 van 1968 verscheen een volkssage over de "Mundart van Hoegaarden".

Zij verscheen in Germaniens Völkerstimmen III (Berlin 1854 - 1866) p. 645 van J.M. Firmenich, nl. in de "Anhang" gewijd aan de "Mundarten der stamverwanten gotisch-germanischen Völker".

Deze volkssage die in feite een 19de eeuwse duivelssage is, geeft ons een staaltje van het toenmalige Hoegaardse dialect, dat hier zoals elders langzaam begint uit te sterven.

Mundart von Hoegaarden.

Eine Volksage.

Do was ene kier¹ 'ne smet, en heä goenk öät² en do kwamp³ em ene s-chünen hier tegen,⁴ deä vroeg: „Vriend lief, movää⁵ sedde gä sö drüüf de?“⁶ De smet antwoodde: „Um dad ich geen äser en hem⁷ um te werken, en dad ich menen gasle⁸ gee' werk⁹ geven en kan.“ Doe seide den hier: „Eh wel, as ge mich oere beste pand¹⁰ gest, dan sal¹¹ ich oech (uch) äser bringen vör seve joor lange te werken, gäl¹² en oere seve gasle, sö veel as ge kont versme'ë.¹³ Da¹⁴ stond onsen ermen düvel wel ään en heä see: „Ich bin content, mor op condisse,¹⁵ as 't joor öät es, da' ge alles moet¹⁶ recht sme'en da' krum es.“ Den andere paisde¹⁷: da's ni' moeijelek¹⁸ en heä see¹⁹ dat er't sou²⁰ gedoon hemme.

Jā ma, deän hier,²¹ deä wockerär dā den beste pand wau hemme,²² da' was den düvel self en onse smet had em sen' siel overgegeven.

Binnen kötten läät²³ was de smet 'nen rāke man gewödden, en de minsse wiste²⁴ nit van wo dat 't komen was. As na de seven jore öät²⁵ wāren, dan kamp up ene kier den düvel um de smet te hoalen. Heä

was perciis in senne smisse²⁶ as heä den andere sag²⁷ oankome. „Ah menne vrind, säde gää²⁸ doo?“ seit er; kom mor²⁹ in, ich sal oech seffes³⁰ goon³¹ oan 't werk setten,“ en heä gaf em alle soorte van slecht äser, dat heä kost³² vinden, um recht³³ te sme'ë. Den düvel inakte alles recht; en so gau as he it³⁴ gemaakt ha, dan kamp de smet met ander äser, en de düvel mogt³⁵ em nit hoalen, so lang as heä it³⁶ krum gaf, da'³⁷ most recht gemaakt wedden.

Jā ma, als nā sen sinisse leëg³⁸ was, liep heä no sen' vra³⁹ en heä see dat den düvel alles recht gesmeed ha, da' krum was, maar⁴⁰ dat heä toch en ander middel gevonden ha. — „En wad es dat?“ see de vra. — Doe see de man: „gef mich 'ne kier een van oer hore⁴¹ (se had enen kroesekop⁴²) en heä snee⁴³ en' krol hoor⁴⁴ van sen vra heure kop en heä see tegen den düvel: „Menhier, ge moog et ni' kwālek nemen,⁴⁵ maar ich sal uch nou it geven da' licht es vör te drāgen, mor en bekje⁴⁶ swāār es vör te sme'ë,“ en hā gaf em dat hoor. Jā ma, als onse cadā⁴⁷ dat hoor in 't vüür⁴⁸ stak, widd⁴⁹ et nog krummer as 'et was. Dormeē⁵⁰ sag heä wel dat hā verspelt was en hā gunk eweg al hōälende en tierende.⁵¹

1 einmal. 2 aus. 3 kam. 4 ein schöner Herr entgegen. 5 wofür, d. i. warum. 6 seid ihr so traurig denn. 7 weil ich kein Gefallen habe. 8 meinen Gefallen. 9 keine Arbeit. 10 euer bestes Pfand. 11 werde. 12 ihr. 13 verschmieden. 14 das. 15 aber unter der Bedingung. 16 müßet. 17 dachte. 18 das ist nicht schwer. 19 und er sagte. 20 sollte, würde. 21 der Herr. 22 wollte haben. 23 kurzer Zeit. 24 Menschen mußten. 25 aus, vorüber.

26 gerade in seiner Schilde. 27 sah. 28 seid ihr. 29 nur. 30 gleich. 31 gehen. 32 er konnte. 33 d. i. gerade. 34 so bald als er etwas. 35 konnte, durfte. 36 etwas. 37 das. 38 leer. 39 Frau. 40 aber. 41 Haaren. 42 Kraustopf. 43 schnitt. 44 Haartode. 45 nicht übel nehmen. 46 bischen. 47 Funke, Radet. 48 Feuer. 49 wurde. 50 damit. 51 heulend und lärmend.

Hoegaardse liederen uit de negentiende eeuw :

Bespot en verjaag de buitenstaander!

Roem en eer het Hoegaards bier!

Zoals elk jaar, tijdens één van de talrijke kermissen te Hoegaarden, kwamen velen uit de ons omringende dorpen meevieren. Het meest succesrijke Hoegaardse exportproduct garandeerde immers dat de kermis tot in de vroege uurtjes duurde, en rijkelijk overgoten werd met witbier.

Hoewel de aanwezigheid van zulke gasten de kassa der Hoegaardiers ongetwijfeld deed rinkelen, wensten de inwoners losse vrijages, onwettigheeden en gevechten niet te tolereren. Tijdens onze opzoekingswerken in het Aartsbisshoppelijk Archief te Mechelen stootten wij op enkele merkwaardige teksten, die getuigden van de geslotenheid der Hoegaardse bevolking, en haar minachting ten opzichte van buitenstaanders, meer bepaald inwoners uit de Kempen.¹ Hoegaardiers die *meeheulden* met de buitenstaanders, moesten maar in de klappen delen en werden als ongewenste verraders gebrandmerkt.

Het eerste lied draagt de veelbelovende titel *Histoire d'un Campinoi en tricorne* en diende gezongen te worden op de wijze van *Bon voyage Chér de moulin*.

Histore d'un Campinoi en tricorne² aire bon voyage Chér de Moulin

*Bon voyage vilain Campinoi
Depeché vous pliez vos bagage
Bon voyage vilain Caminoi
ton départ nous fera rire Cent fois*

(Bis)

¹ Archivum Archiepiscopale Mechliniensis, *Fonds Hoegaarden*.

² Tricorne : driekantige steek, die door de inwoners der Kempen als zondagse kleding gedragen werd.

7me

1re

tu naquit dans la bruyère
On te trouva sous un buisson
un jussite fut ton père
ton parain fut le daimont

Bon voyage bis bis

On criat vite schandale extraime
on me connut la Charité
et par un ordre suprême
De ton payi tu fut Chassé

Bon voyage bis bis

2me

Dans le Cours de ton enfance
un lait d'ânesse t'â pouri
Ainsi voyez qu'elee resemblance
qu'elle animal en est Sorti

Bon voyage bis bis

8me

C'est alors que sans Chemise
sans argent et sans Credit
Dans hougarde O surprise
le noir daimont te conduisit

Bon voyage bis bis

3me

ta jeunesse fut la brique
Chaque Commère du hameau
faisait bonne garde a sa boutique
et te fuyait comme un toureau

Bon voyage bis bis

9me

Vers le temps de la barbarie
tu voulu ramener nos pas
et par une noire perfide
trahis ton maitre comme judas

Bon voyage bis bis

4me

Enfin le diable dans sa grase
sous sa bassière t'en rola
il le savait de bonne grasse
un abit noir il te donna

Bon voyage bis bis

10me

Mais Hougarde sans Chrapule
te maudit a haute vois
florance et marie Crapule
seules se range sous tois lois
Bon voyage vilain Campinoi
Depeché vous plié vos Bagage
Bon voyage vilain Campinoi
ton depart nous fera rire sent fois

6me

Mais bientot gross trinette
un petit jacques dona le jour
et comme de juste la grisette
en fit honeur a ton amour

Bon voyage bis bis

Nulli de hac sum locus
nec ab aliquo hujus nuntio
num fieri audiui

Het lied werd per post werd opgestuurd à Monsieur le vicaire demeurant Chéz Monsieur Sweerts Curé a Hougarde, in een verzegelde enveloppe. De poststempel is jammer genoeg voor een groot deel onleesbaar : het jaartal kunnen we misschien niet achterhalen, maar de brief werd te Tienen verstuurd op 19 september 18... . We mogen aannemen dat de anonieme briefschrijver deze liederen op de kermis heeft opgepikt, en ze toch de moeite waard vond om te noteren en aan het kerkelijke gezag over te brieven. Naar de beweegredenen kunnen we enkel gissen, maar aangenomen kan worden dat een zeker moraliteitsbesef hierin een rol kan gespeeld hebben. Ook nu nog viert Hoegaarden in de septembermaand feest. Hoe de brief later alsnog in het aartsbisschoppelijk archief terecht kwam, is ons onbekend.

De Kempenaar of Hagelander, in zijn zonderlinge kleding en met andere zeden en gewoonten, was een dankbaar onderwerp van spot. In hetzelfde fonds vonden wij nog twee liederen, door dezelfde hand geschreven, die blijkbaar hetzelfde onderwerp behandelen : de wrok van de Hoegaardiers jegens de *ongewenste* bezoekers, die op feestdagen de vrouwelijke inwoners het hof kwamen maken.

Beide liederen zijn handgeschreven, en schijnen, op basis van vormelijke kenmerken, te dateren uit het end der negentiende eeuw. De auteur van beiden is ons onbekend. Het is zeer waarschijnlijk dat deze liederen een eerder tijdelijk karakter hadden en eerder per toeval in een archief beland zijn. Het aangeven van de melodie, evenals de eerder eenvoudige tekst laten toe om dit lied snel op te pikken en luidkeels mee te zingen.

Liedeken

Wijze braempataten met een wat visch
eten de boeren als het kermis is

³ Het eenvoudige metrum, net zoals de tekst is nog bekend bij de meeste Hoegaardiers.

1.

Botermelk met brokken en al
moet den Kempeneer gaen eten
botermelk met brokken en al
is 't geen hem het beste smaeken zal

2.

vrienden ziet gy hem daer lopen
hy stapt door en ziet niet om
hy gaet zijn kniezels doopen
en hun geven wat heyligdom

3.

Hoegaardessen lieve vrouwen
let wel op zijn scherpen neus
wilt den keerel niet betrouwen
want hy is zeer amoureux

4.

Hy kan geen muziek aanhooren
als den fynen kwezels zang
de viool kan hem doen stooren
dat is eenen duyvels klank

5.

Den Kempeneer vindt zyn behaegen
aen het botermelk vat
laet ons hem er henen jaegen
met eene blekke buys aen 't gat

Tot slot willen wij u ook het derde nummer uit het fonds niet onthouden. Ook hier is de inwoner der Kempen de oorzaak van tweespalt en gevechten. In hetzelfde nummer worden ook de Hagelanders, die op het einde van de negentiende eeuw in een zeer armoedige streek woonde en zijn brood verdiende met *bessenen maeken* en *huyskensruym*, over éénzelfde kam gescheerd.

Liedeken

Brekt op brekt op Kempenaer
waerom dit zoo lang trekken
breekt op breekt op, eer men u jaegt
gaet botermelk fretten

eer gij hier al was bekend
niets kon onze rust stooren
maer gy gelyk een duyvels serpent
gy kwamt den tweedragt stroeyen

kragt op

2.

welhaest de brem is ryp
gaet u daer aen vermaeken
nemt er al mede een kwezel of dry
gaet saemen bessemen maeken

trek op

3.

vindt gy daer in geen groot fortuyn
met bessemen te binden
begeeft u aen het huyskesruym
met uwe dry beminde

breekt op

pakt in pakt in volgt mijn raed
wy kunnen u hier missen
wy houden hier onsen gryssaerd
wy geven u d'emissie

Gelukkig hield men zich in Hoegaarden niet allen bezig met buitenstaanders bspotten. De eigen trots, het Hoegaardse witbier, gaf maar al te vaak aanleiding tot

liederen, waarin de heerlijke smaak en de ongeëvenaarde schoonheid van het product van eigen bodem bezongen werd.
Dankzij de heer Etienne Grooten, grootkanselier van de Biergilde, vonden wij in het Archief der V Geslachten volgend nummer. Het werd gedrukt op goedkoop papier bij *Dotremont te Hougaerde*, en was waarschijnlijk bedoeld om onder de feestende en drinkende Hoegaardiers verspreid te worden, zodat het overal met de marktzangers kon meegezongen worden. Het lied is een ode aan het Hoegaards bier het wordt geroemd om zijn boeket, zijn smaakpalet en vooral, omdat het beter was dan de anderen...

Ik min het Hougaerdsbier

1° Compleet

Wat stoeft men heden daags toch fel
Ja iedereen spreekt voor zijn kapel
Ik; stoef ook als eens op mijn manier
Wanneer men prijst een ander bier

Refrein

*Want ik min toch zoo zeer
Een goede pint van d'Hougaerds bier
(bis)*

2° Compleet

Een Thienenaar mint bruin bier en Zoeg
Maar ook drinkt men er veel op poef
Den Leuvenaar met zijn groote pot
Maakt van den Peeterman een God

Refrein

3° Compleet

Den Antwerpenaar houdt van de seef
Elixir d'Anvers voor pijn 't lijf

Hij Houdt veel van Stout en Beyersbier
Op drupeltje (sic) beste is hij fier

Refrein

4° Compleet

In Luik drinkt men Bière de saison
Op vele plaatsen Pas trop bon
Dan vindt gij den Uitzet van Gent
Een kleintje Hasselt kost vijf cent

Refrein

5° Compleet

In Frankrijk hoordt (sic) men van de wijn
Omdat de bieren te kostelijk zijn
Dees druiven sap smaak (sic) nog al goed
'T loopt uit de flesch zoo rood als bloed

Refrein

6° Compleet

Zoo voor het sluiten van mijn lied
Gij Hougaerdiers vergeet het niet
Hoort gij eens stoefen op dit of dat
Plaats gauw uw handje op uw hart

*En roept (sic) ik min noch meer
Ons Hougaerdsbier het smaak (sic) zoo zeer
(bis)*

Hougaerde. Druk Ab. Dotremont.

⁴ In samenwerking met *De Tiense Straatmuzikanten* wordt dit lied binnenkort opnieuw opgenomen. Wij voorzien de lancering ervan in september '98.

Tot slot nog een lied, dat ons bezorgd werd door Etienne Grooten op de bijeenkomst van de gilde van Gulden Lelie, bijeenkomst der naamgenoten Van Nerum op 28 maart 1998 te Hoegaarden. Over dit lied weten wij bijna niets : we beschikken enkel over een getypte copie, die ons niet toelaat het origineel exact te dateren, of de oorsprong en ontstaansreden te achterhalen. Inlichtingen zijn natuurlijk altijd welkom.

O; Hoegaardsbier, 'k kan aan niets meer denken
Jij bent voor mij de hele wereld waard
Ik zou er wel aan ieder willen schenken
Voor het geluk van elke man op aard.

Vul de glazen met schuimend bier
Vergeet uw zorg en laat ons samen klinken
't Hoegaardsbier geeft meest plezier
Hij schenkt ons vreugde, levenslust en zwier.

Koop ik huizen, dan heb ik steen
koop ik vlees, dan heb ik been
Maar koop ik van het edel Hoegaards nat
Dan heb ik wat.

Met dit lied dienen wij ons overzicht van liedjes uit Hoegaarden, te besluiten. We zijn er echter van overtuigd dat er nog meer moeten bestaan. Als u iemand kent die ons zou kunnen informeren over het gezongen woord te Hoegaarden, aarzel dan niet contact met ons op te nemen.

Jan Degeest

Symboliek....

13. De Enkelingsleutel VAN HET HUIS MOONEN

HOUGAERDE-VROENTE. — (VUE PRISE DU GRAND PONT.)

(*Albin* Imp. Lib. D'Arnhem)

de Enkeling

Gelegen op de hoek van Vroente en Ern. Ourystraat, aan de Grote Brug, over de huidige herberg "De Brug" (vroeger Café du Grand Pont).

Het was een kruidenierswinkel.

De laatste bewoners waren het kinderloze echtpaar Moonen X Van Nerum, die in 1940 en 1932 stierven. Na hun dood werd het huis afgebroken.

SLEUTELBESCHRIJVING

=====

Ring in dubbele hartvorm (30 mm X 18 mm)

Een rechte en gesloten pijp, langs onderkant versierd met een knoop langs weerszijden, omgeven door een uitgeverkte ring (95 mm X 6 mm)

Baard in vorm van een gebroken paal (12 mm X 10 mm)

Gerangschikt bij de bloksleutels en daterend uit het begin van de XIXe eeuw.

SYMBOLIEK

=====

De paalvorm duidde op "hecht, steun en kracht" en wordt ook in de heraldiek gebruikt.

Het is een zeer oud en primitief teken.

De sleutel is bewaard gebleven in de familie van de laatste bewoonster Mev. Moonen - Van Nerum.

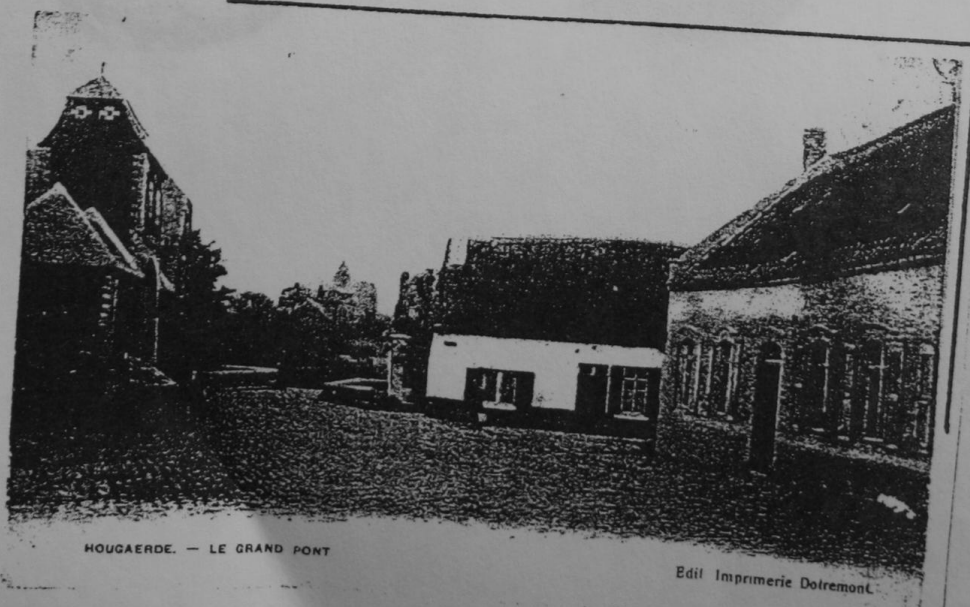
14. De Beuksleutel

VAN DE ZWALUWENHOEVE

Hougaerde. La Ghète et ferme des Hirondelles

Rechts van de brug

HOUGAERDE. — LE GRAND PONT

de Beuksleutel

Deze hoeve lag aan de Grote Brug en werd gebouwd in 1741 en vergroot in 1768 door Meier Antoine Collard.

Deze sleutel bleef bewaard tot mei 1940, toen de hoeve vernield werd door het opblazen van de Getebrug en later afgebroken.

SLEUTELBESCHRIJVING

=====

Ovaalvormige ring (38 mm X 25 mm) met rechte en open pijp, waarin een middengleuf (87 mm X 8 mm)

De baard in zware blokform met twee insnijdingen, één langs de pijp naar boven en de andere in de blok langs onder gericht (18 mm X 15 mm)

Dateert uit de helft der XVIIIe eeuw en wordt bij de bloksleutels gerekend.

SYMBOLIEK

=====

Wordt gelijk gesteld met de kuipershamer, zinnebeeld van vlijt en moed, waaraan vroeger magische kracht werd toegekend.

Deze sleutel overleefde de ontploffing en werd terug gevonden tijdens de afbraak op een hoop afval.

15. *De Sillonsleutel* VAN HET PANNENHUYGS

Foto R. Vandenbempt

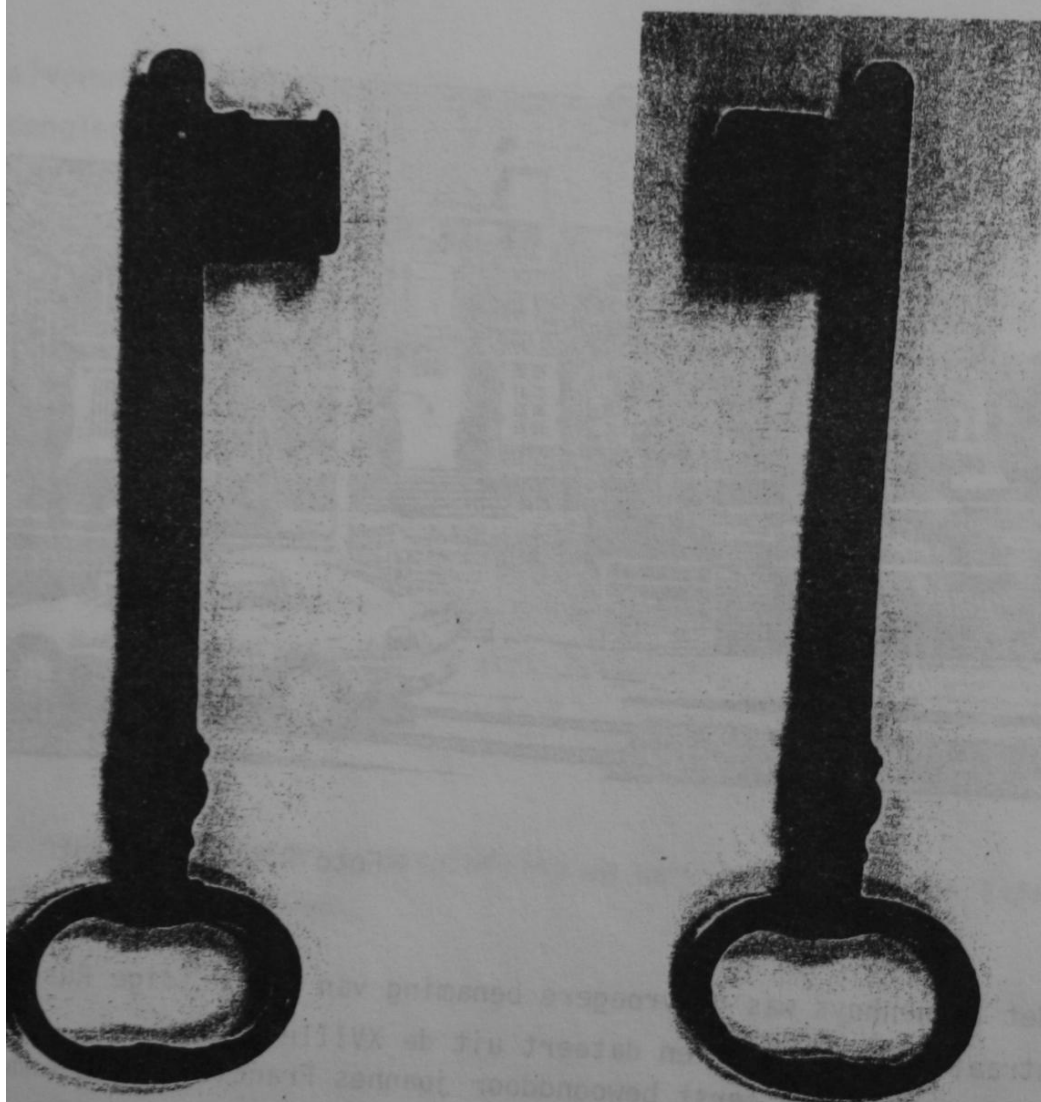
Het Pannenhuis was de vroegere benaming van het huidige Rusthuis in de Tiensstraat te Hoegaarden en dateert uit de XVIIIe eeuw.

Dit gebouw was eerst bewoond door Joannes Franciscus Vandermolen, brouwer en gezwoorene en later werd het eigendom van het gezin Vandertaelen x Van Nerum.

Na de dood van weduwe Vandertaelen in 1883 kwam het Pannenhuis, door testamentaire wilsbeschikking in het bezit van de gemeente, voor de inrichting van een rusthuis voor ouden van dagen.

Het duurde echter tot 1953 voor deze wens in vervulling ging.

de Sillonsleutel

SLEUTELBESCHRIJVING

=====

Ovaalvormige ring in hartvorm (33 mm X 20 mm) met rechte gesloten pijp, langs onderkant versierd met een knoop, langs weerszijden een uitgewerkte ring (14mm X 7 mm).

De baard vertoonde een platte naar links gerichte hoekige groef (=sillon) in C vorm " " (17 mm X 16 mm).

Combinatie van haak en letter, daterend uit de XVIIIe eeuw.

Van deze sleutelsoort bestaan er twee soorten "de rechter en de linker sillon".

SYMBOLIEK

=====

De C letter is een Christussymbool, en wijst op het eeuwig leven. Zeer vermoedelijk werd deze sleutel door Joannes Franciscus Vandermolen ingesteld en bleef door de familie Vandertalen bewaard.

Het is niet geweten van welke deur deze sleutel afkomstig was. Hij bleef bewaard in de familie Maes.

16. *De Plooisleutel*

VAN DE CRUYSBLOCKHOEVE

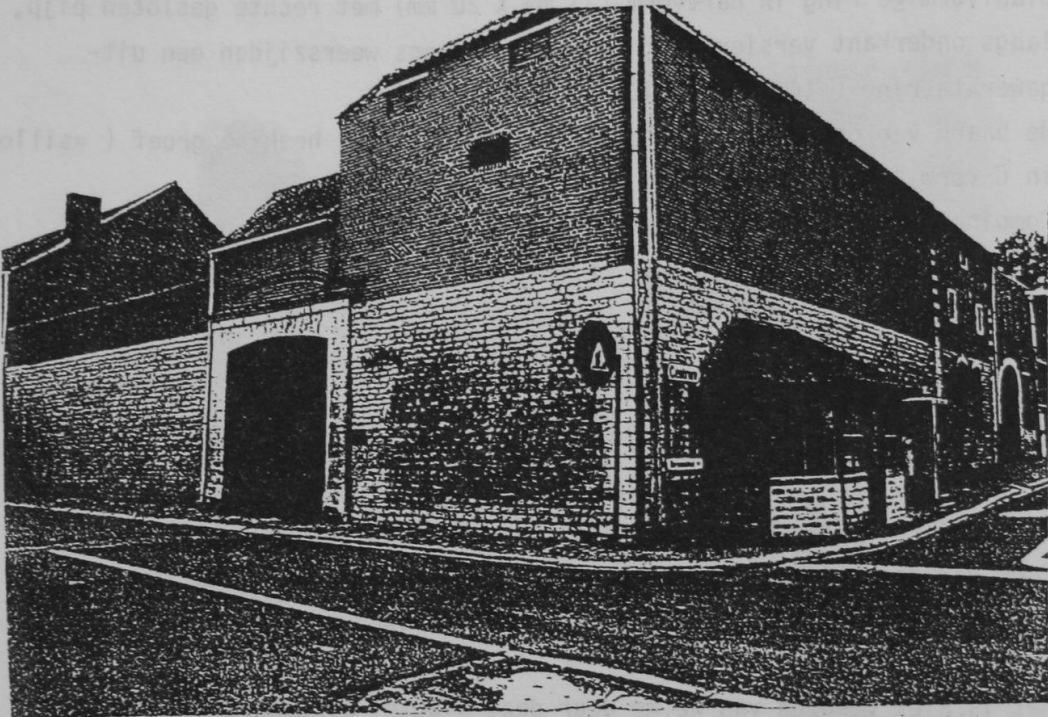
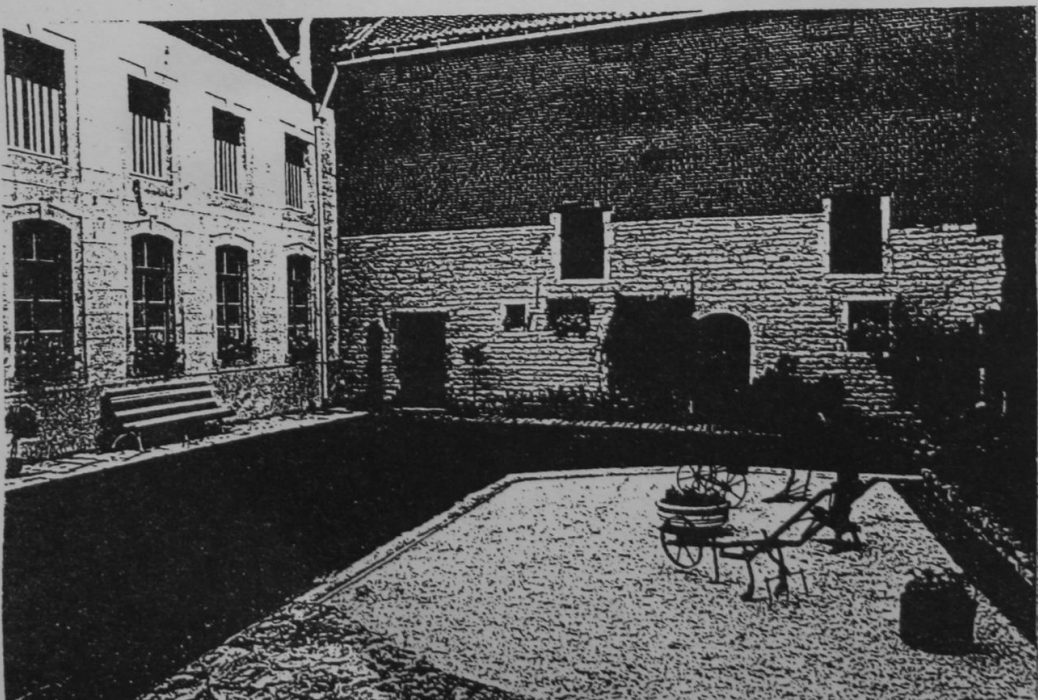
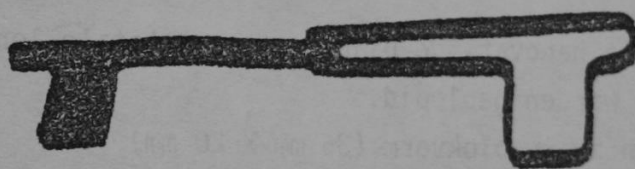

Foto Vandenbempt

de plooisleutel

Deze hoeve is gelegen op de hoek van de Tomme- en de Doelstraat.

De Cruysblockhoeve is een grote gesloten hoeve tussen 1647 en 1657 gebouwd door brouwer burgemeester D. Bormans op de grond die hij in 1645 had gekocht van Gonus Van Molle.

In 1734 kwam de Cruysblock in bezit van Servaes Sweerts die er zich na zijn huwelijk had gevestigd. Hij was griffier van Hoegaarden, brouwer en notaris. Hij legde een prachtige tuin aan met in het midden een gloriëtte of speelhuisje (nu afgebroken) in bak- en zandsteen.

Deze sleutel is nog in het bezit van de huidige eigenaar Rik Cipers.

SLEUTELBESCHRIJVING

=====

Open rechthoekig handvat, de pijp heeft een totale lengte van 170 mm, kan middendoor worden geplooid.

De baard is een zware blokform (35 mm X 20 mm)

De juiste datum van deze sleutel is onbekend.

SYMBOLIEK

=====

Wordt vergeleken met een bloksleutel, is waarschijnlijk met de hand gemaakt.

De pijp kan men dubbel plooiden zodat de baard in het handvat valt, dit om het wegbergen te vergemakkelijken.

Werd denkkelijk gebruikt voor een stalpoort.

Daar het een met de handgemaakte sleutel is, zal daar waarschijnlijk geen symboliek achter zitten, alleen het gemak van opbergen was hier het enige doel.